

Feitenverzameling: Willem van Oranje (1533-1584)

J.Konstapel, Leiden, 22-6-2026

Uitsluitend feiten met bron. Geen duiding, geen these.

Afkomst en erfenis

- Geboren 24 april 1533, Slot Dillenburg, als zoon van Willem "de Rijke" van Nassau en Juliana van Stolberg. Gezin protestants (luthers), relatief eenvoudig.
- 1544: kinderloze neef René van Chalon overlijdt en laat zijn volledige erfenis (bezittingen in de Nederlanden + prinsdom Oranje, Zuid-Frankrijk) na aan de 11-jarige Willem.
- Voorwaarde voor de erfenis: katholieke opvoeding. Vader stemt toe. Willem vertrekt naar het hof van Karel V in Brussel.

Huwelijken en vermogen

- 1551: huwelijk met Anna van Buren/Egmond (18 jaar, rijke erfdochter, veel land in Holland en Gelre). Vermogen groeit; Willem krijgt titels: graaf van Nassau, Katzenelnbogen, Vianden, Buren, Lingen, Leerdam; markies van Veere en Bergen op Zoom; baron van Breda, IJsselstein, Diest, Cuyk.
- Na Anna's dood schat Habsburgs staatsman Antoine Perrenot de Granvelle Willems inkomen op 200.000 gulden/jaar (door historici als mogelijk optimistisch beoordeeld).
- Tweede huwelijk: Anna van Saksen, eveneens vermogend (enige erfgename van keurvorst Maurits van Saksen).
- Derde huwelijk (1575): Charlotte de Bourbon — zonder bruidsschat, zij was onterfd.
- Hofhouding: in 1553 aten dagelijks ca. 160 mensen mee aan zijn tafel; aantal groeide tot 1566.
- Ondanks groot vermogen: aanzienlijke schulden door entertainment van adellijke gasten en buitenlandse gezanten namens de landsheer.

Politieke loopbaan vóór de Opstand

- 1555: aanwezig bij troonsafstand Karel V in Brussel; uitspraak van Karel V tegen Filips II dat Willem een waardevolle raadgever kan zijn (overgeleverd citaat).
- 1559: stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht onder Filips II.
- 1563-1564: blijft weg uit de Geheime Raad als protest tegen kardinaal Granvelle.
- 31 december 1564: "Oudejaarsrede" voor de Raad van State — pleidooi voor gewetensvrijheid (slechts deels bewaard gebleven).

Tijdens de Opstand

- 1567: bezittingen in de Nederlanden in beslag genomen door de Hertog van Alva na vertrek van Willem; ter dood veroordeeld.
- 1568: zoon Filips Willem (14 jaar) wordt door de Spanjaarden ontvoerd/gevangen gehouden in Spanje; pas ~30 jaar later vrijgelaten.

- Juli 1572: inname van Roermond door troepen onder Willems gezag. Bij de plundering worden meerdere katholieke geestelijken vermoord, onder wie twaalf Kartuiser-monniken ("martelaren van Roermond"). Willem grijpt niet in en veroordeelt de daders later niet.
- 1572 (Den Briel, 9 juli) en andere plaatsen: moorden door opstandelingen/geuzen op katholieke geestelijken; door Willem niet publiekelijk veroordeeld.
- 1574: onderwaterzetting van land rond Leiden ter ontzetting van de belegerde stad (Leids Ontzet). Resultaat: stad ontzet; aanzienlijke schade aan het omliggende agrarische land.
- 1580: Filips II vaardigt het "Banedict" uit, noemt Willem o.a. bedrieger en godslasteraar, zet een prijs op zijn hoofd. Willem reageert met de "Apologie".
- 10 juli 1584: vermoord in het Prinsenhof, Delft, door Balthasar Gerards.

Geloofswisselingen (data)

- Protestants (luthers) opgevoed → katholiek opgevoed vanaf zijn 11e (voorwaarde erfenis) → later overgang naar het (calvinistisch) protestantisme tijdens de Opstand.

Mythevorming: gedateerde feiten

- Postuum praalgraf (begin 17e eeuw, Hendrik de Keyser) in de Nieuwe Kerk Delft met inscriptie "pater patriae" ("vader des vaderlands").
- Encyclopedie van de Vlaamse Beweging: het beeld van Oranje was rond 1900 in België "allesbehalve homogeen en onbetwist"; Vlaamsgezinde liberalen identificeerden zich destijds eerder met de Geuzen dan met Oranje zelf.
- Pas na 1917 (einde schoolstrijd) won het nationale symbool Oranje breed terrein bij het publiek.
- 1933: Oranjeherdenking ter gelegenheid van de 400ste geboortedag — aangemerkt als hoogtepunt van de mythevorming rond "vader des vaderlands".

Moderne kritische tegenstroming (gedocumenteerd)

- 2010: scholieren Aron Brouwer en Marthijn Wouters (Murmelliusgymnasium, Alkmaar) publiceren werkstuk "De vuile handen van Willem van Oranje" / "Willem van Oranje, de opportunistische vader des vaderlands."
- Werkstuk ontvangt de Onderwijsprijs van de KNAW.
- Auteurs geven zelf aan mogelijk de eersten te zijn die deze daden systematisch op een rij hebben gezet.
- Hoofdstuktitels in het werk: "Huichelaar", "Beloftenbreker", "Dictator".
- Enquête-onderdeel van het werkstuk: 90% van ondervraagden keurde hypothetisch, religieus opportunistisch gedrag (tegen twee vrienden van verschillend geloof ieder een ander geloof voorwenden) af.

Maurits (1567-1625), stadhouder vanaf 1584

- Opvolger van zijn vader Willem van Oranje als stadhouder Holland/Zeeland (1584); vanaf 1590 ook stadhouder Utrecht, Gelderland, Overijssel, Groningen, Drenthe.
- 1600: Slag bij Nieuwpoort, ternauwernood gewonnen, na onenigheid met Van Oldenbarnevelt over de veldtocht.
- 1609: Twaalfjarig Bestand met Spanje gesloten op aandringen van Van Oldenbarnevelt, tegen de wens van Maurits.

- 1617: Van Oldenbarnevelt laat de Staten van Holland de "Scherpe Resolutie" aannemen (steden mogen eigen waardgelders/huurtroepen aanstellen).
- Juli 1618: Maurits laat de waardgelders in Utrecht afdanken; reist gewesten langs om steun te verzamelen; vervangt onwelgevallige stadsbesturen.
- 1618: Staten-Generaal verlenen Maurits een (door tijdgenoten als dictatoriaal aangeduide) volmacht om orde te herstellen.
- 29 augustus 1618: Van Oldenbarnevelt gearresteerd op het Binnenhof; vastgehouden tot 14 november 1618 voor het eerste verhoor.
- Het verhoor liep tot 14 april 1619, gevoerd door 24 rechters, overwegend uit het Mauritsgezinde kamp.
- 12 mei 1619: Van Oldenbarnevelt ter dood veroordeeld wegens land- en hoogverraad. 13 mei 1619: onthoofd op het Binnenhof. Ook Hugo de Groot en Rombout Hogerbeets gearresteerd; De Groot kreeg levenslange gevangenisstraf (ontsnapt 1621 uit Loevestein).
- November 1618: Synode van Dordrecht geopend; leer van de Remonstranten veroordeeld; Statenbijbel-vertaalopdracht gegeven.
- 1623: mislukte aanslag op Maurits, beraamd door zonen van de onthoofde Van Oldenbarnevelt.
- Maurits bleef ongetrouwd; geen wettige erfgenamen (wel kinderen bij niet-gehuwde partners). Opgevolgd in 1625 door halfbroer Frederik Hendrik.

Frederik Hendrik (1584-1647), stadhouder vanaf 1625

- 1625: stadhouder Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijssel; vanaf 1640 ook Groningen.
- 1628: verovering Zilvervloot op de Spanjaarden, waarde 12 miljoen gulden — gefinancierd mecenaat en kunstverzameling kwamen pas na dit succes goed op gang.
- 1629: succesvol beleg 's-Hertogenbosch.
- Liet grote paleizen bouwen, hield uitbundige feesten, bouwde uitgebreide kunstcollectie op — expliciet om "prestige en vorstelijke allure" te verhogen.
- Huwelijk (1625) met Amalia van Solms; negen kinderen, vier overleden voor volwassenheid.
- Overleden 1647; opgevolgd door zoon Willem II.

Willem II (1626-1650)

- Huwelijk op 14-jarige leeftijd (1641) met de 9-jarige Mary Stuart (dochter Karel I van Engeland); huwelijk wegens jonge leeftijd bruid jarenlang niet geconsumeerd.
- Stadhouder vanaf 1647 (Holland, Zeeland, Utrecht, Overijssel, Gelre, Groningen, Drenthe).
- Conflict met Staten van Holland over legerinkrimping na de Vrede van Münster (1648).
- Oktober 1650: koorts na jachtpartij; overleden. Zoon Willem III geboren een week later.
- Géén nieuwe stadhouder benoemd na zijn dood → Eerste Stadhoudersloze Tijdperk (1650-1672).

Willem III (1650-1702)

- Stadhouder vanaf 1672 (Rampjaar) in Holland, Zeeland, Utrecht (en later meer gewesten); vanaf 1689 ook koning van Engeland, Schotland, Ierland.
- Overleden 1702, kinderloos.
- Vermogen bij overlijden: ca. 800.000 gulden (bedrag genoemd in bronnen over de erfeniskwestie).

- Testament (8 okt. 1695) wijst al zijn bezittingen toe aan achterneef Johan Willem Friso, ten koste van eerdere toezeggingen aan Frederik I van Pruisen (kleinzoon van Frederik Hendrik via diens oudste dochter).
- Frederik I van Pruisen vocht het testament aan; uiteindelijke schikking: Johan Willem Friso kreeg 1/16 deel (ca. 50.000 gulden) van het vermogen; de paleizen Honselaarsdijk, Rijswijk, Huis ten Bosch en het Oude Hof in Den Haag gingen naar Frederik I van Pruisen; Het Loo, Soestdijk en andere bezittingen bleven bij Johan Willem Friso.
- Friese tak (Nassau-Dietz: Willem Frederik → Hendrik Casimir II → Johan Willem Friso) bleef parallel stadhouder van Friesland/Groningen/Drenthe tijdens het Stadhouderloze Tijdperk.
- 14 juli 1711: Johan Willem Friso verdronken in het Hollands Diep, op weg naar Den Haag voor de erfeniskwestie.
- Genealogisch feit: de huidige Nederlandse koninklijke familie stamt niet in directe mannelijke lijn af van Willem van Oranje zelf, maar van zijn broer Jan van Nassau-Dillenburg (1535-1606), via de Nassau-Dietz-tak (Ernst Casimir I → Willem Frederik → Hendrik Casimir II → Johan Willem Friso → Willem IV).

Willem V (1748-1806), laatste stadhouder

- 1795: vlucht naar Engeland bij binnenkomst Franse troepen; meegevoerd volgens één bron: 18 vrachtwagens vol goud, zilver, schilderijen, porselein (ongeverifieerde blogbron, zie kritische noot onder).
- Bijgezet in de Nieuwe Kerk Delft in 1958.

Prins Hendrik (1820-1879), zoon Willem II, broer Willem III

- Enige Oranje die Nederlands-Indië bezocht tijdens de koloniale periode.
- 1852: medeoprichter Billiton Maatschappij (tinwinning, eiland Belitung, Nederlands-Indië).
- Bij overlijden (1879): aandeel in Billiton Maatschappij waard ruim 4 miljoen gulden; totale nalatenschap ruim 12 miljoen gulden, meer dan de helft in effecten.
- Weduwe Maria kreeg niets uit de erfenis (geen gemeenschap van goederen); haar vader vroeg Willem III om een deel voor haar, zonder succes.

Willem I (1772-1843), koning vanaf 1815 — vermogen

- Eigen vermogen 1815: ca. 10-12 miljoen gulden.
- Eigen vermogen 1840 (troonsafstand): ca. 200 miljoen gulden.
- Bijnaam "koning-koopman"/"kanalenkoning".
- 1828: oprichting Westindische Maatschappij, grotendeels eigen familiebezit.
- Regeerde grotendeels via Koninklijk Besluit; adel en politiek grotendeels gepasseerd.
- Na verlies België (1830-1839) en grondwetswijziging 1840: invoering ministeriële verantwoordelijkheid, beperking koninklijke macht.
- Zoon (latere Willem II) ontving landgoed Soestdijk als geschenk van de staat; verbouwd met belastinggeld; onderhoudskosten vorstelijke huizen sindsdien structureel door de staat gedragen.

HARDE, VERIFIEERBARE FEITEN: Wilhelmina/Shell-connectie

- 1890: Wilhelmina (10 jaar oud bij troonsbestijging) krijgt van financiële adviseurs het advies te beleggen in de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië (KNMEP, opgericht 16 juni 1890), opgericht door de Groninger Aeilco Jansz Zylker.
- 1893-1931: deze oliemaatschappij keert hoge dividenden uit.
- 1907: fusie tussen de Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij en de Britse Shell Transport and Trading Company tot de Koninklijke/Shell-groep (later Royal Dutch Shell).
- Een aandeel Koninklijke Olie, gekocht in 1890 voor 1000 gulden, was in 1950 meer dan 1 miljoen gulden waard; gemiddeld dividend gedurende de 20e eeuw circa 14% per jaar.
- Prins Hendrik (oom Wilhelmina's vader Willem III) was vennoot in de Billiton Maatschappij (tin, Indonesië; bauxiet, Suriname); Billiton ging in 1970 op in Shell.
- Prins Frederik (oom van Willem III) stond in 1861 met een persoonlijk vermogen van 30 miljoen gulden te boek als rijkste Nederlander (niet de koning zelf).
- Prins Hendrik (1820-1879) liet bij overlijden 12 miljoen gulden na (zie eerdere sectie).
- Willem III liet zijn dochter Wilhelmina in 1890 vijf miljoen gulden na (vergeleken met 200 miljoen/34 miljoen-schattingen bij Willem I, afhankelijk van bron).
- 14 maart 2004 (Sunday Times): bericht dat het Nederlandse koningshuis 800 miljoen euro verloren had bij een koersdaling van het Shell-aandeel — wat als feit alleen aantoonst dat er destijds een aanzienlijk Shell-belang was, niet de exacte omvang.
- Wettelijk feit: aandeelhouders met een belang $\geq 5\%$ moeten dat melden; een belang net onder 5% blijft buiten elke openbare registratie.
- Wettelijk/fiscaal feit (ongewijzigd, zie eerdere sectie over jaren '70): leden van het Koninklijk Huis betalen geen schenk- en successierecht over onderlinge erfenissen/schenkingsen tussen leden van het Koninklijk Huis; over overig privévermogen en overige inkomsten is wel gewoon belasting verschuldigd.
- NOS-onderzoek (2018, via het Kadaster): de koninklijke familie bezit ca. 500 stukken grond/panden in Nederland, samen circa 520 hectare.
- Schattingen van het totale vermogen van de koninklijke familie lopen sterk uiteen per bron: Quote noemt €1,2 miljard (totale familie); Jan Magazine noemt €47 miljoen voor koning en koningin specifiek. Geen van deze cijfers is door het Koninklijk Huis bevestigd.
- Officiële positie Rijksvoorlichtingsdienst: het Koninklijk Huis bezit "niet meer dan vijf procent" van het aandelenkapitaal van Shell — een uitspraak die per definitie niet uitsluit dat het belang vlak onder de wettelijke meldingsgrens van 5% ligt.
- Spanje publiceerde in tegenstelling tot Nederland het vermogen van de eigen koning openbaar (RTL Nieuws, vermeld als vergelijkingsfeit).

Kwaliteitsmarkering bij deze sectie

De bovenstaande cijfers over recente/huidige vermogensomvang (Shell-percentages na ca. 1950, totale familievermogen, Anaconda Copper-belang) zijn **niet onafhankelijk geverifieerd** en komen uit fora, opiniestukken en speculatieve berekeningen (Fok.nl-forum, Reporters Online, MT/Sprout, dehuizenvanoranjeennassau.nl). Deze bronnen citeren zelf vaak geen verifieerbare primaire bron. Dit in scherp contrast met de eerdere historische cijfers (Willem I, Willem III, prins Hendrik), die uit gedocumenteerde historische/genealogische bronnen komen. Bij gebruik in een eindtekst moet dit onderscheid expliciet blijven staan.

DE ENTOURAGE: wie hielp de Oranjes (terug) aan de macht, en wat kregen zij ervoor terug

1813: het Driemanschap / Algemeen Bestuur

- 17-21 november 1813: Gijsbert Karel van Hogendorp, Frans Adam van der Duyn van Maasdam en Leopold van Limburg Stirum vormen op eigen initiatief (zonder enig mandaat — "ze wisten niet eens waar de Prins van Oranje was") een Algemeen Bestuur, in naam van de prins, na het vertrek van de Franse gouverneur.
- Van Limburg Stirum verklaart zichzelf provisioneel gouverneur van Den Haag, zonder officiële benoeming, met steun van een kleine kring Haagse notabelen (o.a. Ocker Repelaer van Driel, François Clement de Jonge, François Daniël Changuion).
- Het drietal nodigt per brief Willem Frederik (in Engeland) uit terug te keren als soeverein vorst.
- **Wat zij ervoor terugkregen:**
 - Van Hogendorp: voorzitter van de commissie die de eerste Grondwet ontwierp (zijn eigen "Schets ener Grondwet" als leidraad); minister van Buitenlandse Zaken (1813-1814); vicepresident van de Raad van State; Tweede Kamerlid (1816-1825); verkreeg de titel **graaf** als beloning voor zijn verdiensten.
 - Van der Duyn van Maasdam: lid van de Grondwetscommissie (1814-1815); Gouverneur van Zuid-Holland (1817-1844); lid van de Eerste Kamer; later eveneens graaf.
 - Van Limburg Stirum: ontving Willem I bij zijn terugkeer als gast in zijn eigen huis (dat als "regeringscentrum" fungeerde).
 - Alle drie vereeuwigd op het Nationaal Monument Plein 1813 (onthuld 1869) en in straatnamen in Den Haag.

1814: herstel van de adel — ruilmechanisme

- Grondwet van 1814 voorziet expliciet in herstel van de adel en heroprichting van de ridderschappen (afgeschaft na de Franse inval van 1795).
- Willem I voert tussen 1814-1825 een bewust **ruimhartig** toelatingsbeleid tot de nieuwe adelstand — letterlijke reden: de net heropgerichte ridderschappen "moesten als de wiedeweerga worden gevuld."
- Resultaat: 544 Noord-Nederlandse geslachten opgenomen in de adel sinds 1814 (begin 21e eeuw nog geen 330 daarvan over).
- Adel kreeg in ruil wettelijke bevoegdheden, zoals het kiezen van leden van Provinciale Staten als vertegenwoordigers van de gewestelijke ridderschappen — bevoegdheden die pas in 1848 (Thorbecke's grondwetsherziening) werden afgeschaft.
- Tegelijk (1814): wet tot herstel van de Nationale Schuld (schuld in 1813: 1,25 miljard gulden, rente 38,4 miljoen gulden/jaar). 1822: Willem I richt het Amortisatiesyndicaat op — een kas buiten het parlementaire budgetrecht om, gevuld met leningen, schatkistgeld en opbrengsten uit de verkoop van domeinen, waarmee de koning zelf (buiten de Kamer) kon beslissen over militaire uitgaven, kanalenbouw, pensioenen.

1824: de Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM) — koning als financier-zelf

- 29 maart 1824: NHM opgericht in Den Haag, voor herstel van de handel met Nederlands-Indië.
- Willem I geeft de aandelenemissie een directe steun in de rug door zelf een dividendgarantie van 4,5% toe te zeggen aan investeerders.
- Willem I tekent zelf in voor 4 miljoen gulden aan aandelen.

- Resultaat: overweldigend succes bij de intekening via de lokale Kamers van Koophandel — een directe koppeling tussen koninklijk eigen kapitaal, koninklijke garantie, en de winst van particuliere investeerders in het koloniale handelssysteem.

1814: internationale steun — de Acht Artikelen

- 21 juni 1814: geheime overeenkomst tussen Willem I en Groot-Brittannië, Oostenrijk, Pruisen en Rusland (de "Acht Artikelen", ontworpen door Willem I en A.R. Falck).
- Resultaat: de grote mogendheden kennen het huidige Nederlandse/Belgische grondgebied toe aan Willem I als Soeverein Vorst — een internationaal machtsruil waarbij de mogendheden uitgaan van herstel van vooroorlogse vorstelijke macht, zonder ruimte voor meer burgerlijke politieke invloed.

1747-1748: De Oranjerevolutie — entourage en ruil

- Organisator van de mobilisatie voor herstel van Willem IV als stadhouder: **Daniël Raap**, een porseleinverkoper, gematigde "doelist" — geen edelman, een burger die de oranjegezinde bevolking mobiliseerde.
- 2 mei 1747: Willem IV onder dreiging van Franse inval benoemd tot kapitein-generaal, admiraal-generaal en stadhouder van alle gewesten.
- November 1747: verheffing tot **erfstadhouder** — eerste keer dat het stadhouderschap in alle gewesten erfelijk werd, inclusief vrouwelijke lijn.
- Regeringsreglementen van 1748 gaven Willem V vervolgens bijzondere **benoemingsrechten** (patronagestelsel) — direct ten koste van de invloed van de regenten.
- 1748: Pachtersoproer — sociale onrust kort na de machtsoverdracht.
- 1781: eerste verzet van "oudpatriotten" richt zich niet op de stadhouder zelf, maar op zijn adviseur de hertog van Brunswijk — die in 1782 moet terugtreden.
- Wie geen oranje droeg tijdens Willem IV's intrede in Amsterdam (1747) liep risico in de gracht gegooid te worden — zelfs paarden en slachtossen waren met oranje versierd (dwang/sociale druk als onderdeel van de mobilisatie).

1787: Oranjerestaurotie — buitenlandse militaire steun

- Herstel van Willem V's macht na de patriottenopstand, via een **Pruisische militaire inval** in 1787.
- Willem V trekt zich voor de restauratie terug in Nijmegen; keert in september 1787 terug naar Den Haag dankzij deze buitenlandse troepenmacht.

Wilhelmina, vlucht naar Londen (1940) — entourage en cijfers

- Adviseur tot vlucht: opperbevelhebber generaal **Henri Winkelman**.
- Particulier secretaris **François van 't Sant** had, ruim vóór de Duitse aanval, al uitgebreide voorbereidingen getroffen voor een snelle vlucht naar het buitenland (eerst Bordeaux als optie, later Engeland).
- Minister van Buitenlandse Zaken **Eelco van Kleffens** regelde al in het najaar van 1939 met de Britse regering dat asiel verleend zou worden aan koningin, kabinet en ex-keizer Wilhelm II in geval van Duitse invasie.
- 13 mei 1940, 04:00 uur: Wilhelmina belt zelf koning George VI van het Verenigd Koninkrijk op voor hulp.

- Wilhelmina had de vlucht **financieel voorbereid**: in 1940 schatten de Duitsers haar privévermogen op 16 miljoen gulden; zij nam voor 3 miljoen gulden aan effecten mee naar Engeland.
- Vlucht was naar de letter in strijd met de Grondwet (verbod op verplaatsing regeringszetel naar het buitenland) — ministerraad besloot er toch toe.
- Juliana, prins Bernhard en kinderen Beatrix/Irene vertrokken al daags ervoor (12 mei) naar Engeland; Juliana en kinderen werden vervolgens doorgestuurd naar Canada (reden: dynastieke veiligheid).
- Contact/banden tijdens ballingschap: Britse koning George VI (jaarlijkse kerstbezoeken Stubbings House), Winston Churchill (jaarlijkse lunches), Poolse president Władysław Raczkiewicz, Noorse koning Haakon VII, Belgische minister Paul-Henri Spaak (contact zou bijdragen aan latere oprichting Benelux).
- Stubbings House (gehuurd okt. 1940): ontving hier naast Britse royals en eigen ministers ook "gevluchte Nederlanders uit het vaderlandse bedrijfsleven" en persoonlijke adviseurs.
- Wilhelmina dwong het aftreden af van premier Dirk Jan de Geer (augustus 1940) wegens diens "defaitistische" houding (oproep tot samenwerking met de Duitse bezetter).
- Van de 13 ministers die in mei 1940 naar Engeland vluchtten, keerden er 10 als ambteloos burger terug — Wilhelmina ontsloeg ze gaandeweg.
- Parlementaire enquêtecommissie onderzocht 1947-1956 het functioneren van de Londense regering; verschillende getuigen verklaarden zich terughoudend op te stellen wanneer hun getuigenis het prestige van het koningshuis kon raken (volgens latere historische analyse).
- Eerdere vermogensoverdrachten: Wilhelmina erfde 2 miljoen gulden van halfbroer Alexander (overleden 1884) en ruim 6,9 miljoen gulden van haar vader Willem III (80% in effecten).
- Jaarlijkse staatstoelage als koningin: 600.000 gulden (gelijk aan wat haar vader vanaf 1849 ontving) plus 50.000 gulden onderhoud paleizen; inkomsten kroondomeinen 500.000-600.000 gulden/jaar. Bij grondwetswijziging 1922: staatstoelage verdubbeld.
- Wilhelmina betaalde over haar inkomen alleen grondbelasting.

1976: Lockheed-affaire — entourage en ruil zichtbaar gemaakt

- Lockheed benadert prins Bernhard al in 1959 om te lobbyen voor het F-104 Starfighter-gevechtsvliegtuig, via diens goede vriend Fred Meuser — die in 1954 bij Lockheed in dienst trad **op afspraak van de prins**. Meuser en Bernhard kenden elkaar uit de oorlog (zelfde RAF-squadron).
- 1959: Nederland schaft de F-104 aan; volgens auteur Anthony Simpson (The Arms Bazaar) mede dankzij hulp van Bernhard.
- Oktober 1968: Lockheed stelt 100.000 dollar beschikbaar voor de prins, als cashier's check op naam van een fictieve persoon "Victor Baarn", op te halen in Zwitserland — officieel voor "hulp" bij een poging een eerdere Nederlandse aanschafbeslissing (Bréguet Atlantic in plaats van Lockheed P-3 Orion) terug te draaien. Eerder bod van Lockheed: 500.000 dollar, door Bernhard afgewezen omdat de koop al onomkeerbaar was.
- 1974: Bernhard accepteert (volgens Lockheed) een vaste commissie van 1 miljoen dollar bij aankoop van minimaal vier vliegtuigen — koop ging niet door wegens geldgebrek. Twee brieven van Bernhard uit 1974 aan Lockheed-medewerkers gevonden door de

onderzoekscommissie, waarin hij schrijft zich "after a hell of a lot of pushing and pulling" voor Lockheed te hebben ingezet.

- Bernhard's verdediging: het geld was bedoeld voor het Wereld Natuur Fonds, naar eigen zeggen afgesproken met Meuser.
- Tussenpersonen/entourage genoemd in de uiteindelijke geldstroom: Hans Teengs Gerritsen (oud-verzetsheld, Lockheed-lobbyist, oude strijdmakker van Bernhard), Fred Meuser, Hubert Weisbrod (advocaat, Zwitserland), Günther Frank Fahle (Duits spion/oliehandelaar voor Lockheed), Alexis Pantchoulidzew (vriend van Bernhards moeder, diens "surrogaatvader").
- 1969: ook KLM-directeur F. Besançon zou 25.000 dollar steekpenningen ontvangen hebben (door Besançon ontkend).
- 6 februari 1976: Lockheed-topman Carl Kotchian bevestigt in Amerikaanse Senaatshoorzitting (impliciet, "I won't deny it") dat het om Bernhard ging.
- 9-13 februari 1976: kabinet-Den Uyl stelt de Commissie van Drie in (Donner, Holtrop, Peschar/Algemene Rekenkamer-voorzitter).
- 12 augustus 1976: eindrapport: Bernhard nam in totaal 1,1 miljoen dollar aan van Lockheed. Geen onomstotelijk bewijs dat het geld daadwerkelijk bij hem terecht kwam; "Victor Baarn" nooit gevonden/geïdentificeerd.
- **Directe institutionele ruil, expliciet erkend:** het kabinet zag af van strafvervolgung — reden (Anet Bleich, proefschrift 2008; bevestigd door oud-premier Van Agt in tv-interview 2008): koningin Juliana dreigde af te treden en kroonprinses Beatrix liet weten niet bereid te zijn de troon over te nemen als haar vader te hard zou worden aangepakt.
- Gevolg voor Bernhard: moest alle officiële militaire en bestuursfuncties neerleggen (o.a. functie Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht), mocht geen militair uniform meer dragen.
- **Tweede, verzwegen zaak:** geheime bijlage (12 pagina's) bij het rapport vermeldde dat ook vliegtuigbouwer Northrop tussen 1968-1973 ca. 750.000 dollar overmaakte voor activiteiten in Nederland, mogelijk eveneens deels bestemd voor Bernhard. Crisisteam (Den Uyl, Van Agt, De Gaay Fortman, Van der Stoel, Duisenberg) besloot dit bewust niet openbaar te maken. Pas in 2005 onthuld via Vrij Nederland; document pas in 2010 formeel openbaar (Nationaal Archief).
- Den Uyl ontkende in Kamervragen (1977) het bestaan van het geheime Northrop-document niet, maar hield de inhoud (mogelijke betrokkenheid Bernhard) achter.
- Bernhard's jaarinkomen in 1976: 798.000 gulden; kon daarnaast veel kosten declareren.
- Lockheed betaalde wereldwijd in totaal ca. 22 miljoen dollar aan steekpenningen om vliegtuigverkoop te bevorderen (vastgesteld door de Amerikaanse Senaatcommissie).

1970s-heden: fiscale vrijstelling en actuele machtsdossiers (lijn tot 22-6-2026)

Fiscale vrijstelling (reeds gedocumenteerd, herhaald hier voor de tijdslijn)

- Jaren '70: Tweede Kamerlid Van der Hoeven probeert de Oranjes te laten meebetalen aan successierecht; kabinet-De Jong weigert; vastlegging in de Grondwet dat leden van het Koninklijk Huis vrij zijn van erf- en schenkbelasting.
- Toenmalig premier Van Agt, geciteerd in De Republiek (juni 2016): "Je moet niet aan het inkomen van de Oranjes komen."

- Toen Van der Hoeven werd voorgedragen als vicevoorzitter van de Raad van State, blokkeerde koningin Beatrix dit persoonlijk.
- Geschatte jaarlijkse kosten van deze belastingvrijstelling: minimaal 3,2 miljoen euro/jaar (op basis van gemiddelde leeftijd bereikt door Oranje-vorsten).

Actueel: Palantir-dossier (2011-2026) — entourage van ambtenaren/bestuurders, geen directe Oranje-rol vastgesteld

- 2011: Dick Schoof (toen directeur-generaal Politie) ondertekent zonder medeweten van de Tweede Kamer het eerste Palantir-contract.
- 2014: apart, eerder onbekend contract tussen JenV/Marechaussee en Palantir (passagiersgegevens), publiek geworden via Follow the Money, april 2026.
- Minister David van Weel informeerde de Kamer in 2025 niet volledig over bestaande Palantir-contracten ondanks interne kennis op zijn ministerie.
- Hoogleraar Reijer Passchier (Open Universiteit/Universiteit Leiden) kwalificeert dit als mogelijk in strijd met artikel 68 Grondwet (inlichtingenplicht), noemt het een "politieke doodzonde".
- **Belangrijk feitelijk onderscheid:** geen van de geraadpleegde bronnen toont een directe rol of betrokkenheid van het Koninklijk Huis zelf in het Palantir-dossier; dit dossier loopt via het kabinet en de ambtelijke top, niet via het Huis van Oranje.

DE BATAAFSE REVOLUTIE EN HAAR NASLEEP (1787-1813) — het ontbrekende kantelpunt

Aanloop: patriottentijd en Pruisische restauratie (1781-1787)

- 1781: vlugschrift "Aan het Volk van Nederland" van Joan Derk van der Capellen — geloofsbelijdenis van de patriottenbeweging.
- 1785: vrijkorpsen van patriotten verenigen zich in Utrecht tot één nationale federatie; eisen een republikeinse regering.
- 1786: Willem V vlucht vanuit Apeldoorn naar Nijmegen nadat patriotten in verschillende steden en gewesten de macht overnemen.
- 28 juni 1787: bij Goejanverwellesluis wordt Wilhelmina van Pruisen (vrouw van Willem V), op weg om de stadhoudersvlag te hijsen in Den Haag, onderschept door patriotten.
- Reactie: haar broer, de Pruisische koning Frederik Willem II, stuurt een leger; patriotten-vrijkorpsen zijn niet opgewassen tegen deze troepenmacht; veel patriotten vluchten naar Frankrijk.
- September 1787: Willem V keert terug naar Den Haag, dankzij deze Pruisische militaire interventie (reeds vermeld; hier met exact mechanisme).

De val (1793-1795)

- 1 februari 1793: Frankrijk verklaart de oorlog aan Engeland én stadhouder Willem V.
- 1793-1794: opeenvolgende Franse veroveringen (Venlo, Stevensweert, Breda-omgeving, Klundert, Bergen op Zoom); patriot Herman Willem Daendels strijdt mee aan Franse zijde.
- December 1794-januari 1795: Franse troepen onder generaal Charles Pichegru trekken over de dichtgevroren rivieren de Republiek binnen.
- 15 januari 1795: Staten van Utrecht bieden Franse generaal Salm een wapenstilstand aan; deze wijst het af; Utrecht capituleert volledig.

- 18 januari 1795: "fluwelen revolutie" in Amsterdam — generaal Krayenhoff (namens Daendels) vraagt de Amsterdamse burgemeesters af te treden; geen geweld.
- 18 januari 1795 (avond): Willem V vlucht, met assistentie van Lodewijk van Heiden, naar Engeland.
- 19 januari 1795: Bataafse Republiek uitgeroepen in het Amsterdamse stadhuis.
- 24 januari 1795: Franse troepen bij Den Helder dwingen de Nederlandse vloot tot overgave.
- 31 januari 1795: Staten van Holland nemen de Verklaring van de Rechten van de Mens en van de Burger aan (auteur: patriot Pieter Paulus, advocaat en curator Universiteit Leiden) — eerste versie luidt "Alle mensen zijn, als mensen, aan elkander gelijk."

Het Verdrag van Den Haag (16 mei 1795) — de prijs van de "bevrijding"

- Onderhandelaars namens Frankrijk: Emmanuel Joseph Sieyès en Jean-François Reubell.
- Voorwaarden: Bataafse Republiek moet 100 miljoen gulden schadevergoeding betalen, een bezettingsleger van 25.000 man onderhouden, een lening aan Frankrijk verstrekken.
- Territoriaal verlies: Maastricht, Venlo en Zeeuws-Vlaanderen worden Frans gebied; haven van Vlissingen moet openstaan voor Franse schepen.
- Economisch gevolg: Franse bezetters betaalden met assignats (papieren schuldbekentenissen, in de praktijk waardeloos); buitenlandse handel halveerde binnen een jaar in de grote havens.

Interne machtswisselingen binnen de Bataafse Republiek (1795-1806)

- 1798 (juli, na een staatsgreep van gematigde patriotten): eerste Nederlandse grondwet ("Staatsregeling") treedt in werking; Uitvoerend Bewind + parlement (Vertegenwoordigend Lichaam) + "agenten" (vergelijkbaar met ministers).
- 1798: gelijkheidsbeginsel zonder onderscheid van religie ingevoerd — vanaf dit moment hebben Joodse inwoners van Nederland formeel dezelfde rechten en plichten als andere burgers.
- September 1801: met Franse hulp wordt het Uitvoerend Bewind afgezet; autoritairder bestuur (Staatsbewind) komt in de plaats; veel oude, orangistische regenten keren terug in bestuursfuncties.
- 1805: Napoleon, ontevreden over te weinig Bataafse steun tegen Engeland, vervangt het Staatsbewind door een eenhoofdig bestuur onder Rutger Jan Schimmelpenninck (raadpensionaris).
- 1806: ook Napoleon ontevreden over Schimmelpenninck; de Bataafse Republiek wordt omgevormd tot het **Koninkrijk Holland**, met Napoleons broer Lodewijk Napoleon als koning — einde van de Bataafse Republiek na 11 jaar.
- Historiografisch detail (Franse historicus Annie Jourdain, proefschrift 2008): de Bataafse Revolutie was volgens haar eigenzinniger en radicaler dan zowel de Amerikaanse als de Franse Revolutie — niet louter een afgeleide.

Van Koninkrijk Holland naar de Acht Artikelen (1806-1814)

- 1806-1810: Koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon.
- 1810: Napoleon lijft Nederland rechtstreeks in bij het Franse Keizerrijk.
- (vervolg reeds gedocumenteerd: Slag bij Leipzig okt. 1813 → terugtrekking Franse troepen → Driemanschap 17-21 nov. 1813 → terugkeer Willem Frederik 30 nov. 1813 → soeverein vorst 2 dec. 1813 → koning 16 maart 1815.)

1956: Greet Hofmans-affaire — paleiscrisis en geheimhouding

- 1947: prinses Marijke (later Christina) geboren met ernstige oogafwijking, gevolg van rodehond-infectie bij Juliana tijdens de zwangerschap.
- 1948: Greet Hofmans (gebedsgenezers) op initiatief van prins Bernhard geïntroduceerd aan het hof om de oogziekte te behandelen.
- Hofmans ontwikkelt grote invloed op Juliana; vanaf zomer 1951 mede-organisator van de "Oude Loo-conferenties" (oecumenisch-religieuze/pacifistische bijeenkomsten).
- 1950: Bernhard laat Hofmans al van paleis Soestdijk verwijderen; zij behoudt desondanks contact met Juliana.
- 13 juni 1956: Duitse weekblad Der Spiegel publiceert "Staatskrise; Die Gesundheitsbeterin" — later bevestigd (ook door Bernhard zelf, postuum) dat **Bernhard zelf de anonieme bron/lekker** was.
- Kabinet-Drees vaardigt een importverbod uit op het Spiegel-nummer; Nederlandse pers (op De Waarheid na) zwijgt op verzoek van de Rijksvoorlichtingsdienst.
- 28/29 juni 1956: Juliana en Bernhard verzoeken publiekelijk om onderzoek naar de geruchten.
- Commissie-Beel (drie "wijze mannen": Louis Beel, Pieter Gerbrandy, Tjarda van Starckenborgh Stachouwer) krijgt opdracht **van het koninklijk paar zelf, niet van de regering** — ambtenaar Cees Fock wijzigt zelfs bewust de opdrachtformulering van "onderzoek" naar "advies", om publieke verantwoordingsplicht te vermijden.
- Premier Drees stippelt voor de commissie de koers uit: tot elke prijs een echtscheiding voorkomen.
- 23/24 augustus 1956: commissie maakt advies bekend. Concessies van Juliana: breken met Hofmans, niet meer naar Oude Loo-conferenties, ontslag van Hofmans-volgelingen onder hofpersoneel. Concessies van Bernhard (niet destijds openbaar gemaakt, later uit Gerbrandy's dossier): zich losmaken van de Bilderbergconferenties; contacten met de pers radicaal verbreken.
- Rapport-Beel bleef 52 jaar geheim; pas in 2008 (na Bernhards dood) gepubliceerd als bijlage bij Cees Fasseurs biografie *Juliana & Bernhard*, met toestemming van koningin Beatrix.
- 2008 (Fasseur): onthulling dat Hofmans het hof verliet na een anonieme dreigbrief (afkomstig van "het Actiecomité") met de waarschuwing dat zij en Juliana's particulier secretaris Van Heeckeren "geliquideerd" zouden worden als zij niet "vrijwillig" vertrok. Onbekend of Bernhard, die nauwe banden had met voormalige verzetskringen, van deze dreiging wist of er zelf opdracht voor gaf.
- Latere reconstructie (Han van Bree, 2025): de Bernhard-gezinde versie van de geschiedenis kreeg in de commissie de overhand; Wilhelmina, gehoord door de commissie, verklaarde tegenover de commissie juist haar **volledige steun** aan Greet Hofmans en roemde haar integriteit.
- Republikeins journalist **Henk Hofland** behandelde de affaire in zijn boek *Tegels lichten* (1972) en schreef het conflict toe aan de "hocuspocus-pas" van Hofmans c.s. — directe link tussen Hofland's eigen "tegels lichten"-methode en deze episode.
- Van de 13 ministers van het Londense kabinet eerder al genoemd; hier afzonderlijk: geen ministeriële verantwoordelijkheid werd voor het optreden van de commissie-Beel genomen, juist door de gekozen opdrachtformulering.

1980: Troonswisseling Juliana → Beatrix en het Kroningsoproer

- 31 januari 1980 (Beatrix' verjaardag): Juliana kondigt via live tv-toespraak vanuit paleis Soestdijk haar voorgenomen abdicatie aan, op haar eigen 71e verjaardag (30 april 1980).
- Aankondiging kwam als "volslagen verrassing" voor burgemeester Polak van Amsterdam, die stelt dat niemand hem van tevoren had geïnformeerd.
- Achtergrond: Amsterdam kende in de jaren '70 woningnood naast langdurige leegstand; kraakbeweging eist onder de leus "Geen woning, geen kroning" aandacht voor de woningnood, gekoppeld aan de troonswisseling.
- Voorgeschiedenis: kraak en gewelddadige ontruiming van het pand in de Vondelstraat (3 maart 1980) — Marechaussee en genie-rupsvoertuigen zetten de barricades open; de Grote Keyser-panden (Keizersgracht) al sinds 1979 gekraakt en uiteindelijk gelegaliseerd door de gemeente.
- 30 april 1980, 10:06 uur: Juliana ondertekent de akte van abdicatie in het Paleis op de Dam.
- Diezelfde middag: inhuldiging Beatrix in de Nieuwe Kerk, met vertegenwoordigers van Europese vorstenhuizen.
- Gelijktijdig in de stad: grootschalige rellen tussen krakers/autonomen en de Mobiele Eenheid — gerekend tot de grootste ordeverstoringen in vreedstijd in de Nederlandse geschiedenis.
- Concrete cijfers: 106 gewonden aan politiezijde, ca. 163 demonstranten in het ziekenhuis behandeld; directe materiële schade 7,5 miljoen gulden (door andere bron aangeduid als "vele miljoenen").
- Volgens onthullingen achteraf (Ed van Thijn) stonden er, buiten medeweten van burgemeester Polak, scherpschutters op de daken rond de Dam.
- De plechtigheid zelf in de Nieuwe Kerk werd niet verstoord; de Mobiele Eenheid voorkwam met moeite dat krakers de Dam bereikten.
- Eerste publieke optreden van Beatrix als koningin, daags na de inhuldiging: bezoek aan gewonde ME'ers in het ziekenhuis.
- De rellen markeerden een keerpunt: verdere radicalisering van de kraakbeweging, gepaard met afnemende publieke steun; 1980-1985 worden de gewelddadigste jaren van de Nederlandse kraakbeweging sinds 1945.

2013: Troonswisseling Beatrix → Willem-Alexander (feitelijk, zonder ordeverstoring)

- 30 april 2013: Beatrix tekent akte van abdicatie; Willem-Alexander wordt beëdigd en ingehuldigd als koning, eveneens in de Nieuwe Kerk Amsterdam.
- Gevolg voor omvang Koninklijk Huis: vermindering van 17 naar 10 personen door de abdicatie (kinderen van prins Constantijn/Laurentien, prins Maurits, prins Bernhard (jr.) en hun echtgenotes vallen af als lid, blijven wel in de troonopvolgingslijn).
- Catharina-Amalia wordt vanaf ondertekening Prinses van Oranje — eerste vrouwelijke titeldrager van die titel.
- Gebruikte symbolen tijdens de ceremonie: kroon (soevereiniteit), scepter (gezag), rijksappel — naast de Grondwet zelf op de credenstafel.
- Geen vergelijkbare rellen als in 1980; wel maatschappelijke controverse rond het destijds gecomponeerde "Koningslied" (door prins zelf "betreurd" als controverse, AD 23-4-2013).

1848: Grondwetsherziening Thorbecke — macht van de koning ingeperkt

- 1844: Thorbecke en acht andere Kamerleden ("de Negenmannen") dienen voorstel in voor rechtstreekse Tweede Kamerverkiezingen en ministeriële verantwoordelijkheid. Willem II reageert: "Als men het schavot voor Mijne oogen oprigt, zal ik het schavot beklimmen, en mijn hoofd geven, liever dan te onderteekenen."
- 1845: voorstel verworpen door de (volledig door de koning benoemde) Eerste Kamer en door de Tweede Kamer.
- Februari 1848: revolutie in Parijs; Franse monarchie afgezet — begin van het Europese "Revolutiejaar".
- Maart 1848: ook in Amsterdam en Den Haag rellen/fakkeltochten naar de koninklijke paleizen.
- Willem II, naar eigen zeggen "in één nacht van uiterst conservatief uiterst liberaal" veranderd — nodigt buiten zijn eigen ministers om Tweede Kamervoorzitter Boreel van Hogelanden uit; zittende ministers nemen ontslag.
- **Alternatieve verklaring (biograaf Jeroen van Zanten, recent onderzoek):** Willem II werd sinds jaren gehanteerd door ene Petrus Janssen, die dreigde Willems biseksuele relaties openbaar te maken (destijds strafbaar); de koning liet Janssen opsluiten, maar het verhaal lekte via radicaal-democratische advocaten/journalisten uiteindelijk door naar Thorbecke zelf, die deze informatie zou hebben gebruikt om de koning onder druk te zetten.
- 17 maart 1848: Willem II benoemt grondwetscommissie onder leiding van Thorbecke (overige leden: Donker Curtius, De Kempenaer, Luzac, Storm).
- 11 april 1848: commissie-Thorbecke gereed; voorstellen gaan verder dan de conservatieve Tweede Kamer aanvankelijk wilde.
- Kabinet-Schimmelpenninck valt over interne onenigheid (Schimmelpenninck wilde dat de koning zelf de Eerste Kamer kon blijven benoemen); Donker Curtius/De Kempenaer worden de nieuwe regeringsleiders.
- 3 november 1848: nieuwe Grondwet afgekondigd. Kernbepalingen: ministeriële verantwoordelijkheid (ministers verantwoordelijk, koning onschendbaar), rechtstreekse verkiezing Tweede Kamer/gemeenteraden/Provinciale Staten via censuskiesrecht, Tweede Kamer krijgt recht van amendement en recht van onderzoek, jaarlijks koloniaal verslag verplicht aan het parlement.
- Reikwijdte democratisering bleef beperkt: in 1848 had 7,3% van de volwassen mannelijke bevolking kiesrecht; in 1850-51 was dat 10,8% van mannen ≥ 23 jaar, groeiend tot pas 12,1% in 1880 — in de praktijk 3-4% van de totale bevolking.
- Willem II overleed enkele maanden na ondertekening van de nieuwe Grondwet (1849); opgevolgd door Willem III, die expliciet verklaarde geen koning te willen zijn onder de nieuwe, beperktere Grondwet, maar zich er bij zijn troonsbestijging alsnog aan onderwierp.
- Willem III stond bekend om zijn woedeaanvallen tegen ministers (anekdote: tilde een minister op en gooide hem letterlijk door de lucht) en om herhaalde conflicten met Thorbecke tussen 1866-1868.

GEWELD EN GEWELDSMISDRIJVEN INGEZET VOOR MACHTSBEHOUD VAN DE ORANJES — chronologisch overzicht

Dit blok verzamelt specifiek de gevallen waarin dodelijk of zwaar geweld direct diende om Oranje-macht te vestigen, te herstellen of te beschermen — niet oorlogsgeweld in algemene zin, maar gericht geweld tegen politieke tegenstanders.

1618-1619: Van Oldenbarnevelt, De Groot, Hogerbeets (reeds gedocumenteerd, hier herhaald als eerste in de reeks)

- Staatsgreep door Maurits; arrestatie zonder eerlijk proces; rechtbank van 24 grotendeels Maurits-gezinde rechters; executie van Van Oldenbarnevelt (13 mei 1619) op een aanklacht (landverraad) die ook tijdgenoten/latere historici als niet hard bewezen beschouwen.
- 1623: vergeldingsaanslag (mislukt) door zonen van Van Oldenbarnevelt op Maurits.

20 augustus 1672: Lynchmoord op Johan en Cornelis de Witt

- Achtergrond: Johan de Witt (raadpensionaris van Holland, 1653-1672) had met het Eeuwig Edict (1667) het stadhouderschap in Holland blijvend afgeschaft om opvolging van Willem III te voorkomen.
- Cornelis de Witt (burgemeester Dordrecht, oorlogsheld van Chatham 1667) wordt beschuldigd van een moordcomplot tegen Willem III, op basis van een aangifte door barbier Willem Tichelaar — een man met een bekende slechte reputatie die Cornelis zelf eerder tweemaal had kunnen laten veroordelen.
- Cornelis wordt gemarteld in de Gevangenpoort; bekent niet; wordt op 20 augustus 1672 toch veroordeeld (verbanning), zonder dat de exacte gronden bekend werden gemaakt.
- Historicus Ronald Prud'Homme van Reine: Willem III was, in strijd met de officiële lezing dat hij bij zijn legerkamp in Alphen was, op 17 augustus 1672 in het geheim in Den Haag, samen met de heer van Odijk, admiraal Cornelis Tromp en de heer van Zuylestein — volgens procureur Adriaen Copmoijers ooggetuigenverslag bij het beramen van het complot tegen de broers.
- 20 augustus: een door notabelen (waaronder Tromp) opgehitste menigte schutters en burgers bestormt de Gevangenpoort; de wachtende Staatse ruiters vertrekken na een (later vals gebleken) gerucht over onrust bij Delft; de schutters laten zich "ompraten" en sluiten zich aan bij de menigte.
- Beide broers worden naar buiten gesleurd en gelyncht; lichamen ondersteboven aan de wipgalg op het Groene Zoodje gehangen, in stukken gesneden; vingers/tenen/tong afgesneden en tegen betaling (15-30 stuivers per lichaamsdeel) verkocht aan omstanders; meerdere bronnen bevestigen kannibalisme (eten van lichaamsdelen).
- Geen van de daders werd ooit gestraft.
- Direct gevolg: 3 juli 1672 (vóór de moord) had Dordrecht het Eeuwig Edict al herroepen onder dwang — Cornelis de Witt werd door Muys van Holy en schutterskapitein Hoogerwerff gedwongen de herroepingsakte te ondertekenen; zijn vrouw moest zijn toegevoegde aantekening "v.c." (vi coactus, "door geweld gedwongen") weer doorhalen.
- Beloningen voor betrokkenen bij de aanslag/moord: Pieter van der Graeff kreeg via Willem III een bestuurszetel in Hoorn; Cornelis de Bruyn, eveneens dankzij de prins, een zetel in de Haagse vroedschap; de vader van Adolph Borrebach (postmeester) kreeg het erfrecht op zijn functie voor zijn zoon.
- Latere ontwikkeling: vanaf de jaren 1680 ontdeed Willem III zich juist van verschillende betrokkenen bij de moord (o.a. Cornelis Tromp, Johan Kievit verloren hun functies) — motief niet opgetekend.

1787: Geweld van Oranjegezinden tegen patriotten (na de Pruisische inval)

- Directe aanleiding: aanhouding van prinses Wilhelmina van Pruisen (vrouw Willem V) door een patriottisch vrijkorps bij Goejanverwellesluis, 28 juni 1787.

- Reactie van haar broer, de Pruisische koning Frederik Willem II: ultimatum (10 september), gevolgd door een inval met 19.000-25.000 man (bronnen variëren), 13 september 1787.
- Zeeland, zomer 1787: oranjegezinden trekken gewapend op tegen patriotten, plunderen hun huizen, zetten ze af uit bestuursfuncties (stad, dorp, kerk, polder).
- Middelburg, 30 juni-2 juli 1787: oranjegezinde menigte belegert het huis van arts en patriot Lucas van Steveninck met een zesponder-scheepskanon en vier lichtere kanonnen; beschiet het huis twee uur lang; bestormt en plundert het vervolgens. Van Steveninck ontvlucht op tijd.
- Vergelijkbare plunderingen ook op Noord-Beveland en Schouwen-Duiveland.
- Amsterdam, mei 1787: patriotten hadden eerder zelf Kattenburg belegerd en orangistische burgemeesters afgezet; daarna "Bijltjesoproer" — gefaalde contrarevolutie door orangistische sloopstimmerlieden tegen de patriotse stadsregenten.
- Na de Pruisische inval (september-oktober 1787): duizenden patriotten vluchten naar Frankrijk; de Akte van Garantie (15 april 1788) legt vast dat erfstadhouderschap, kapitein-generaalschap en admiraal-generaalschap voor eeuwig aan het Huis Oranje-Nassau toekomen, en dat Nederlanders in vele beroepen een Eed op de Constitutie moeten afleggen ter versterking van de positie van de stadhouder.

OVERZICHTSTABEL: geweld/dwang ten dienste van Oranje-machtsbehoud

Jaa	Slachtoffer(s)	Aard van het geweld	Resultaat voor de
1618-1	Van Oldenbarnevelt (executie), De Groot/	Staatsgreep, schijnproces, executie	Maurits consolideert absolute machtspositie
1672	Johan & Cornelis de Witt	Gemartelde valse aanklacht + lynchpartij + kannibalisme	Willem III wordt stadhouder; betrokkenen
1787	Patriotten/regenten in Zeeland, Amsterdam, Utrecht	Plundering, beschieting van huizen, gewapende vervolging	Oranjerestauratie; stadhouderschap "voor
1795-1	Orangistische regenten (omgekeerd)	Afzetting, machtsverlies (geen dodelijk geweld gedocumenteerd)	Tijdelijk machtsverlies Oranjes
1813	—	Geen gedocumenteerd geweld tegen personen specifiek voor	Vreedzame restauratie via Driemanschap
1956	Greet Hofmans (bedreigd, niet vermoord)	Anonieme liquidatiedreiging (nooit uitgevoerd)	Hofmans verlaat het hof; Bernhard wint paleisstrijd

Belangrijke kwalificatie: vanaf 1813 tot heden is in de geraadpleegde bronnen geen vergelijkbaar geval gevonden van dodelijk geweld dat direct en doelbewust werd ingezet om Oranje-macht te behouden — de latere machtsstrijd (Lockheed, Greet Hofmans, troonswisselingen) verloopt via geheimhouding, financiële schikkingen en institutionele druk, niet via fysiek geweld tegen personen. Het patroon van geweld-voor-machtsbehoud lijkt zich dus specifiek te concentreren in de 17e en 18e eeuw (1619, 1672, 1787).

Aanvullende bronnen dit blok: haagshistorischmuseum.nl, Wikipedia NL (Moord op de gebroeders De Witt, Patriotten, Pruisische inval), isgeschiedenis.nl, nationalgeographic.nl, historiek.net, geschiedenismagazine.nl, geschiedenis.nl, hofvannederland.nl, zeeuwseankers.nl, npokennis.nl,

*canonvannederland.nl, literatuurgeschiedenis.org, onlinemuseumdebilt.nl, zaanwiki.nl,
dordrechtcityapp.nl.*